

УДК 821.161.2-6.09«18/19»

**ЄВРОПЕЇЗМ ЕПІСТОЛЯРІЮ ЗНАКОВИХ ПОСТАТЕЙ КІНЦЯ ХІХ –
ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ**

кандидат філологічних наук, Погребняк І.В.

Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна, Київ

У статті проаналізовано концепт «європеїзм», як культурно-історичне, філософське, літературознавче поняття. Окреслено основні позиції українського європеїзму. Дешифровано європейські коди епістолярію знакових постатей кінця ХІХ – ХХ століть. Охарактеризовано основні концепти листів, що визначаються поліфонічністю європейського вектору. Звернено увагу, на те, що тогочасна інтелігенція всіляко сприяла інтеграції України до європейського простору, а саме: здійснювалися переклади і популяризувалися європейські класичні твори, драматургія; пропагувалося вивчення європейських мов; розповсюджувалися науково-популярні європейські праці; активна співпраця з європейською інтелігенцією.

Ключові слова: європеїзм, дешифрування, декодування, концепт, лист, епістолярій, інтелігенція.

кандидат филологических наук, Погребняк И.В. Европеизм эпистолярия знаковых личностей конца ХІХ – начала ХХ веков/ Киевский университет имени Бориса Гринченко, Украина, Киев

В статье проанализировано концепт «европеизм», как культурно-историческое, философское, литературоведческое понятия. Определены основные позиции украинского европеизма. Дешифровано европейские коды эпистолярия знаковых фигур конца ХІХ – ХХ веков. Охарактеризованы основные концепты писем, что определяют полифоничностью европейского вектора. Обращено

внимание на то, что тогдашняя интеллигенция способствовала интеграции Украины в европейское пространство, а именно: осуществлялись переводы и популяризировались европейские классические произведения, драматургия; пропагандировалось изучения европейских языков; распространялись научно-популярные европейские труды; активное сотрудничество с европейской интеллигенции.

Ключевые слова: европейзм, дешифрование, декодирование, концепт, письмо, эпистолярый, интеллигенция.

Ph.D. in Philology, I. Pogrebniak Europeanism of epistolary of symbolic persons of the late XIX – early XX centuries/ Boris Grinchenko Kyiv University, Ukraine, Kiev

This article analyses the concept of «europeanism» as a cultural and historical, philosophical, literary concept. It determines the main positions of the Ukrainian europeanism. It decodes European codes of symbolic persons of the late XIX – early XX centuries. It characterizes main concepts of letters, which are designates by polyphony of the European vector. It turns attention to the fact that the then intellectuals strongly conduced the integration of Ukraine into the European zone, particularly: they translated and popularized classical European text, dramaturgy; promoted the study of European languages; spread popular scientific European works; actively cooperated with the European intellectuals.

Key words: europeanism, deciphering, decoding, concept, letter, epistolary, the intellectuals.

Сьогодні європеїзм привертає увагу істориків, культурологів, філософів, літературознавців, які намагаються з'ясувати його витoki, зміст, втілення в реальне життя, тощо. Питання європеїзму висвітлено у працях В. Матвіїшина, О. Забужко, О. Гнатюка, С.

Болтівця, М. Кудрявцева, Я. Поліщука, С. Семенка та ін. Український європеїзм – історико-культурне, філософське, літературознавче поняття, яке характеризується діяльністю знакових постатей періоду ХІХ – ХХ століть, соціальну основу якого складала українська інтелігенція, що намагалася вирішити основні питання – культурну, національну та політичну ідентичність. Основа українського європеїзму полягала в інтелектуальній авторизації та персоналізації цінностей європейського модерну, у творчості і соціально-культурному досвіді талановитих представників тогочасної інтелігенції. Український європеїзм має яскраво виражений культурно-просвітницький вектор, адже саме творчість і діяльність знакових представників української інтелігенції є основою європейської ідентичності України, зокрема це яскраво простежується в епістолярній спадщині того часу.

Листування митців завжди знаходилося в полі обсервації науковців, епістолярій відкриває широкий діапазон пізнання, осмислення еволюції світогляду особистості. Листи оповиті різними формами вияву власних думок, розширюють межі спілкування, слугують територіальною передачею інформації. Кінець ХІХ – початок ХХ століть став часом трансформації листа в листівки-привітання, невеличкі повідомлення, візитівки тощо. Поява комерційного листа засвідчила розвиток та підтримку ділових стосунків, з'являються бланки, які покращують юридичні справи; телефон, телеграф слугують для обміну стислою інформацією.

Борис Грінченко належить до тих діячів культури, які мали щасливу нагоду бути знайомими, перебувати в приятнях, а в багатьох випадках – і в близьких дружніх взаєминах з багатьма визначними сучасниками кінця ХІХ – початку ХХ ст. Якщо розглядати епістолярій Б. Грінченка через концепцію адресата, то варто наголосити, що

серед його кореспондентів були знакові постаті доби, члени родини, друзі, колеги й зовсім незнайомі люди, різні за соціальним статусом і діяльністю. Він листувався з видавцями, редакторами журналів і газет, художниками, композиторами, акторами, режисерами, драматургами, педагогами, студентами, поміщиками, можновладцями, бідними селянами, революціонерами тощо. Зі збережених у фондах опрацьованого нами архіву переважна більшість листів адресована не лише українським діячам. Втім, ми не візьмемо на себе сміливості говорити про домінування українського чи європейського листування в усій епістолярній спадщині Б. Грінченка, оскільки визначення її повного обсягу на сьогодні вбачається доволі утрудненим через те, що частина листів вважається втраченою, а максимально повного, академічного видання листів досі не здійснено.

Б. Грінченко до власної кореспонденції ставився творчо, поважав індивідуальність свого адресата, відтак для більшості людей відшукував особливу тональність епістолярного діалогу. Його листи мають різне інтонаційне забарвлення – від відверто публіцистичного до сповідально-психологічного чи іронічно-пародійного. За тональністю більшість листів синкретичні, бо визначаються серйозністю і жартівливістю одночасно, уможливаючи синтез духовної сублімації та відстороненого наративу, допускаючи змішання високого і низького стилі, що були притаманні письменникам-європейцям.

Як відомо, Борис Грінченко разом з дружиною Марією Грінченко та донькою Настею Грінченко перекладав вірші та твори Г. Гейне, Ф. Шиллера, Й.-В. Гете, В. Гюго, А. Франса, Д. Дефо, Г. Гауптмана, А. Шніцлера, Дж.-Г. Байрона, Г. Андерсена, А. Доде, Г. Бічер-Стоу, Г. Ібсена, Г. Зудермана, М. Метерлінка, К. Гольдоні, М. Твена, О. Мірбо,

В. Сарду, Г. Брандеса, Е. де Амічіса, О.Шрейнера та ін. На світогляді засади Бориса Грінченка вплинули Скотт, Байрон, Еркман-Шатріан, Гюго, Дюма-батько та інші зарубіжні письменники. Фахова перекладацька діяльність Б. Грінченка засвідчує той факт, що проникнення в інтернаціональну літературу збагачує українську, адже: «всяка справа культурна тільки тоді буває певна і міцна, коли вона, зростаючи на рідному ґрунті, живиться живущим духом з великої скарбниці духовних здобутків народів усього світу» [1, с. 588].

Борис Грінченко робив переклади англійською, польською, французькою, німецькою, чеською, російською, латиною, вивчав італійську та норвезьку мови. На його глибоке переконання «обсяг ідей, що посувають наперед людність, не вичерпуються межами минулого й сьогочасного життя рідного народу», а тому закликав не обмежуватись тільки українською літературою, а дати народові «багато, багато українських перекладів зі світової літературної скарбниці» [2, с. 476].

Чималу увагу Борис Грінченко звертав на переклади світової драматургії. Так, у листі 1908 року до Панаса Мирного він писав: «Наше письменство треба збагачувати перекладами кращих творів світових письменників, – про це нема що й казати. Так саме цілком зрозуміло, що нашому театрові треба дати якомога швидше світовий репертуар, щоб театр цей міг розвиватися в повній мірі і зробитися рівноправним членом у великій сім'ї національних театрів світу. Оці дві причини найбільше й примушують мене подбати про переклади драм» [3, с. 266].

У одному з листів від 1984 року до етнографа Ф. Вовка, який перебував тоді в Італії, Б.Грінченко звертався з проханням купити йому книги італійською мовою, щоб перекласти їх українською. Радився також із ним, які книги для дітей варті перекладу з

французької та італійської дитячих літератур, просив надсилати до бібліографічного покажчика «Література українського фольклора 1777-1900. Опыт библиографического указателя», (над яким тоді працював), назви публікацій про український фольклор, що вийшли в Європі, зокрема у Франції.

З широких світоглядних позицій осмислював Б.Грінченко й зв'язки рідного письменства з іншими літературами світу. Він не тільки перекладав з інших літератур, а й вважався авторитетним знавцем цієї справи. Свідченням є лист від Івана Липи 1894 року, в якому він пропонував Грінченку взяти на себе координуючу функцію щодо здійснення перекладів українськими літераторами: «Неодмінно треба, щоб один хтось, знаючий літературу свою й інші, зробився осередком (перекладацького) діла [...] Я принаймні не знаю другого такого чоловіка, крім Чайченка [...] Тут треба такої людини, щоб у неї уся література була як на долоні, і не «старого» треба, а молодого, словом, треба Чайченка [4, 1 арк.]».

Лист Б. Грінченка до Т. Зіньківського від 1889 року сповнений чіткого розуміння перекладацтва у процесі розвитку української мови та літератури, показаво виявляє позицію Грінченка-європейця: «Я давно думаю, що кожен, хто знає чужоземні мови і вміє писати, мусять робити потрошку переклади європейських класиків, щоб при першій змозі надрукувати їх і вивести раз і назавсігди наше письменство з дитячого періоду «не признаного языка» – думаю-бо, що такі переклади дуже пособлють у цій справі».

Глибокою повагою та високою оцінкою до німецького письменника Шиллера сповнені рядки у записничку 1887 року Б. Грінченка: «Що далі учитуюся я у Шиллера, то усе більше й більше він мені подобається...[...] Яка велика шкода, що наша мова і література ще так мало вироблені і не дають або трохи дають змоги

перекладати Шиллера. Мені так хочеться його перекладати, але ж я боюсь і приступатися до його. Спершу, як прочитаєш яку річ, то так і заманеться перекласти, а потім, як почнеш учитуватись, то й руки падають, бо не бачиш ніякої змоги переспівати у Шиллера. А усе ж, мабуть, не витримаю і колись таки понівечу коханого німця» [5, 8 арк.].

Листування між Б. Грінченком і українським етнографом, археологом, антропологом, доктором Сорбони, професором Санкт-Петербурзького і Київського університетів Ф. Вовком, вирізняється чисельністю європейських кодів. Епістоли демонструють зацікавленість Грінченка італійською класичною літературою, його бажання читати її в оригіналі. В одному з листів він просить Ф. Вовка допомогти йому придбати італійські книжки: «Я вчуся (чи силкуюся вчитися) італійської мови. Хочу придбати італійських класиків – по-италійському. Вдававсь у Флоренцію до книгаря – мало довідавсь. То турбую Вас. Скажіть міні, де та за яку ціну можу я придбати повні, в оригіналі, збірки творів Дантових, Петрарчиних, Боккачіївих та Леопарді. Латинські писання перших трьох можуть бути й не бути. Ціна можливо дешева, бо грошей у мене гурт. Так чи не будете такі ласкаві, що порекомендуєте видання та книгаря (може можна з Парижу) та скажете яка ціна на російські гроші» [6, 1 арк.].

Відповідаючи на листа, Ф. Вовк рекомендує Б. Грінченку список творів класиків, які можна придбати, звертає увагу на те, що починати вивчати італійську мову, читаючи поетичні твори, не варто, радить перекласти італійські праці на українську мову, адже «я дуже добре знаю Ваши праці і вашу щирість до нашого письменства і мені здається, що у Вашем перекладі вони-б вийшли дуже добре» [7, 1 арк.].

Декодуючи листи дізнаємося, що Борис Грінченко всіляко намагався розповсюджувати українську літературу не лише на теренах України, а й прагнув вивести її на європейську арену. Тому прикладав чимало зусиль для того, щоб тексти (не лише його) видавалися за кордоном. В одному з листів 1900 року Грінченко пише етнографу Кравченку: «Ще кілки Ваших казок послав я давно вже в Париж до відомого етнографа д. Хв. Вовка: сі казки не можна було видрукувати в Росії, а він там саме видає збірку такого матеріалу» [8, 1 арк.].

Епістоли до Григорія Квасницького віддзеркалюють європейську рецепцію Італії Б. Грінченком. У листах він описує чарівний край, де море, гори, екзотична природа. Надсилає листівки із зображенням Оспедалетті: «Моря, неба і повітря багато. Багато рослин – пальми, величезні кактуси, евкаліпти, товаришують з кедром. По городах – квітки, тільки квітки, бо з цього живе Оспедалетті» [ф. III 40906]. В одному з листів Марія Грінченко згадувала: «З давніх-давен у його була мрія пожити зиму в Італії, то й я раділа, що здійсниться тая мрія та й не одмовляла, а ще й намовляла його їхати» [9, с. 104].

У листах до Івана Зозулі Борис Грінченко повідомляємо про свою епістолярну комунікацію з Іваном Франком, який наголошував на тому, що є кричуща потреба в іноземних перекладах невеличких монографій, адже вони носять загальну інформацію з природничих, соціологічних, етнологічних наук, які дуже потребує для загального розвитку український народ. Франко радить звернути увагу на праці Брандта «Жывотный индивидум», Спенсера «Происхождение ссеверий». Зазначає, що «В загалі між дрібними ричами Спенсера, популярними лекціями Генслі, Тіндаля можна знайти багато прекрасного і ентересного для широкого загалу» [10, 1 арк.].

Також в епістолярію міститься інформація про те, які саме видання кожен придбав. Варто наголосити, що друзі обмінювалися книжками. З листа 1887 року дізнаємося, що Іван Зозуля придбав Міцкевича, на що Грінченко жартома зазначає: «Міцкевича не присилай – увидимся, – сам у тебе отниму». У легкій формі Грінченко повідомляє про свої нові європейські придбання: «Экий ты счастливый: и эконку приобрел и Мицкевича и все в один год! Но я тебе не хочу завидовать, ибо а) зависть грех и б) я имею прекрасно изданных Шиллера и Гете, а вот только что сделал еще одно ценное (в переплете и с золотым образом) французкой библии и менее роскошное (или совсем не роскошное, но то же золотообразное) издание немецкой библии и все это за цену невероятную – только за 75 коп.! О, погреси, позавидуй мне! Ведь я сам себе завидую!» [11, 1 арк.].

Отже, епістолярій знакових постатей української інтелігенції кінця XIX – початку XX століть окреслює пріоритетні європейські складові, глибоке сприйняття європейської культури та європейців, усвідомлення приналежності до європейської спільноти, розвиток власної свідомості і культури, засвоєння європейського мислення і цінностей, а саме – національну ідентичність, власну гідність, раціональність, відкритість до комунікації і засвоєння світових здобутків, співтворчість і закоріненість у європейську духовну культуру.

Література:

1. Грінченко Б. *Твори: У 2-х т. К., 1963. – С. 588*
2. *Зоря. – 1891. Ч. 24. – С. 476.*
3. *Погрібний А. Борис Грінченко. Нарис життя і творчості. – К., 1988. – С. 266.*
4. *ІР НБУВ, ф. І, спр. 31728, 1 арк.*

5. IP НБУВ, ф. III 41226, 8 арк.
6. IP НБУВ, ф. III 35950, 2 арк.
7. IP НБУВ, ф. III 35951, 1 арк.
8. IP НБУВ, ф. III 40934,
9. В Оспедалетті. З листа Марії Грінченкової // Над могилою Б. Грінченка. Автобіографія, похорон, спомини, статті / Упор. С. Єфремов. – К.: Вік, 1910. – С. 104.
10. IP НБУВ, ф. III 40852, 1 арк.
11. IP НБУВ, ф. III 40843, 1 арк.

References:

1. Grinchenko B. Create: In two vol. K., 1963. - P. 588
2. Zorya. - 1891. Part 24. - P. 476.
3. Pogrybny A. Boris Grinchenko. Нарис життя і творчисті. - К., 1988. - P. 266.
4. IP NBUV, f. I, Ref. 31728, 1 arch.
5. IP NBUV, f. I, Ref. 41226, 8 arch.
6. IP NBUV, f. I, Ref. 35950, 2 arch.
7. IP NBUV, f. I, Ref. 35951, 1 arch.
8. IP NBUV, f. I, Ref. 40934, 1 arch.
9. In Ospedaletto. A letter from Mary Hrinchenkovoyi // Over the grave B. Grinchenko. Autobiography, funeral records, article / stop. S. Efremov. - K.: Age, 1910. - S. 104.
10. IP NBUV, f. I, Ref. 40852, 1 arch.
11. IP NBUV, f. I, Ref. 40843, 1 arch.